

ABD’NİN YENİ ORTA ASYA STRATEJİSİNİN İPUÇLARI

Burak Çalışkan

INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Burak . “ABD’nin Yeni Orta Asya Stratejisinin İpuçları”, INSAMER, 11.03.2020.

 Analiz

ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo’nun şubat ayında Kazakistan ve Özbekistan’ı ziyaret etmesi, akabinde Taşkent’te düzenlenen ve beş Orta Asya ülkesi ile ABD arasında çok taraflı iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan C5+1 formatlı¹ dışişleri bakanları toplantısına katılması, Orta Asya siyasetine yeni bir hareketlilik getirdi. Bu süreçte ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Orta Asya’ya yönelik yeni bir strateji raporu yayınlaması da bölgeyle ilgili farklı bir gündem oluşturdu.

2019-2025 ABD’nin Orta Asya Stratejisi: Egemenliği ve Ekonomik Refahı Geliştirmek başlıklı rapor, her ne kadar önceki dönemlerde bölgeyle ilgili hazırlanan raporlarla benzer stratejiler ortaya koysa da ABD’nin Orta Asya’da daha etkin bir rol oynamak istediğinin habercisi olma niteliği taşıyor. Zira Orta Asya’da son yıllarda meydana gelen önemli değişimler, Washington’un bölgedeki beklentilerini

arttırmış görünüyor. Özellikle Özbekistan ve Kazakistan’da yaşanan iktidar değişimleri ve başlatılan pozitif reformların yanında Rusya ve Çin’in bölgedeki nüfuzlarını artırma girişimleri, ABD’nin Orta Asya’ya bakışında yeni bir güncelleme ihtiyacı doğurmaktadır.

Açıklanan rapor bağlamında ABD’nin yeni Orta Asya stratejisinin özetle altı siyasi hedefi olduğu görülmekte:

1. Orta Asya devletlerinin egemenlikleri desteklenecek ve özellikle yabancı aktörlere karşı siyasi ve ekonomik bağımlılık yaratılması engellenecektir. Bu amaçla bireysel egemenliğin ve ekonomik bağımsızlığın güçlendirilmesi adına çaba harcanacaktır. Ayrıca bölge devletleri arasındaki kronikleşmiş problemlerin çözümü için tarafları teşvik edici girişimlerde bulunulacaktır.

INSAMER
IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

2. ABD bölgedeki terörizm tehdidini azaltmak ve radikal düşüncelerle mücadele için bölge ülkeleriyle ortak programlar düzenleyecektir. Askerî ve sivil girişimlerle sınır güvenliğinin sağlanması ve uyuşturucu kaçakçılığın önlenmesi için bölgeye milyonlarca dolarlık yatırım yapılacaktır.
3. ABD Afganistan'daki istikrar ve barış süreci için Orta Asya ülkelerinden destek talep etmektedir.
4. Enerji, ekonomi, kültür ve güvenlik alanlarında bölge ülkeleri ile Afganistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi teşvik edilecektir. ABD, Afganistan'da ekonominin gelişmesi hâlinde silahlı çatışmaların azalacağını öngörmektedir. Ayrıca gerçekleştirilecek projelerle Orta Asya'dan Afganistan ve Pakistan'a elektrik ihracatı yapılması sağlanacak ve bu sayede bölge ülkelerinin ekonomileri geliştirilecektir.
5. Bölge ülkeleri arasında insan hakları, hukukun üstünlüğü, seçimlerin şeffaflığı gibi liberal değerlerin geliştirilmesi desteklenecektir.
6. Orta Asya'ya daha fazla yabancı yatırımcı çekmek ve desteklemek için uygun bir finans ortamının sağlanması teşvik edilecektir.

ABD'nin sayılan bu politik hedefleri doğrultusunda bakıldığında Kazakistan ve Özbekistan'ın; mevcut nüfus yapıları, ekonomik sistemleri, uluslararası örgütlerle olan ilişkileriyle diğer Orta Asya devletlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Özellikle Kazakistan uzun süredir yürüttüğü açılım diplomasisi ile bölgenin en istikrarlı ülkesi konumunda bulunurken, Özbekistan da son dönemde yapılan reformlarla birlikte, uluslararası toplumda daha güçlü bir şekilde yer almaya başlamıştır. Bundan dolayı Pompeo da C5+1 toplantısı dışında, bu iki ülkeyi doğrudan ziyaret ederek üst düzey isimlerle bir araya gelmiştir.

ABD'nin Orta Asya'daki yeni stratejisinin iki odak noktası vardır. İlk olarak ABD, Afganistan'da yürüttüğü siyaset bağlamında Orta Asya'yı jeostratejik bir önemde

görmektedir. İslam Kerimov döneminde Özbekistan Afganistan'ı Orta Asya'dan ayrı tutmuştur. Özellikle sınır geçişlerinin kapatılması bu politikanın uygulanmasında etkin bir rol oynamıştır. Mirziyoyev'in iş başına gelmesiyle birlikte daha fazla bölgesel iş birliğine gidilmesi, Afganistan'la ilgili olarak ABD tarafından umut verici bir gelişme olarak görülmüştür. Özbekistan'ın bu siyasi çabalarının yanında özellikle Afgan gençlerin ekonomik ve sosyal geleceğine yönelik yatırımlar yapması, Taliban dâhil ülkedeki her kesimin sempatisini kazanmış durumdadır. Bu gelişmeler, Taşkent yönetimini Afganistan'daki barış sürecinde aktif rol alan ülkelerden biri hâline getirmektedir.

Gelinen noktada ABD yönetimi Özbekistan'dan Taliban'ı Kabil hükümeti ile aynı masaya oturtmak için ikna etmesini istemektedir. Mirziyoyev'in uzlaşmacı tavrı Orta Asya'daki istikrara katkı sağlarken, ABD bu durumun Afganistan'a da yansımaları için girişimlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan müzakereler sonucunda, Washington ve Taşkent yönetimleri, Afganistan'da barışın tesisi için ortak hareket etmek üzere anlaşmıştır.

Orta Asya'yı Doğu-Batı medeniyeti arasında stratejik bir kavşak olarak tasavvur eden ABD, istikrarlı ve refah seviyesi yükselmiş bir bölgenin Washington'un terörle(!) mücadele çabalarına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Nitekim Pompeo'nun Orta Asya ziyaretinden hemen sonra, ABD ile Taliban arasında kısa süreli bir ateşkes anlaşmasına varıldığı basına duyurulmuştur.

ABD'nin bölgede daha etkin rol almak istemesinin ikinci sebebi ise, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki nüfuzlarına meydan okumaktır.

Orta Asya devletlerinin başarılı bir denge politikası izlemesi, yabancı aktörlere karşı siyasi ve ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır.

Çin'in bölge üzerinde ekonomi ile başlayan etkinliği her alanda güçlenirken, Rusya da bölge devletleri üzerindeki askerî ve siyasi etkisini korumaya çalışmaktadır. Bağımsızlıklarını ve egemenliklerini korumakta kararlı olan Orta Asya devletleri, Çin ve Rusya'ya karşı dengeleyici bir aktör olarak ABD'nin bölgede daha etkin rol oynamasına olumlu bakmaktadır. Nitekim oldukça stratejik bir konumda bulunan Kazakistan, denge politikasını en başarılı yürüten bölge ülkesidir. Bütün küresel aktörlerle iş birliği yapabilen Kazakistan, müreffeh ve istikrarlı bir devlet oluşturma noktasında ilerlemektedir.

Pompeo'nun Orta Asya ziyaretini ve ABD'nin yeni stratejisini teşvik eden bölge ülkesi ise Özbekistan'dır. Özellikle Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in ocak ayında Moskova liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olmayacaklarını açıklaması ve bu durumu bağımsızlık teminatı olarak sunması, ABD açısından değerli bir fırsat olarak görülmektedir. Ayrıca Pompeo'nun Kazakistan'daki görüşmeleri sırasında Çin'deki toplama kamplarında tutulan 1 milyondan fazla Uygur, Kazak ve Kırgız'ı hatırlatarak, tüm Orta Asya devletlerine çağrıda bulunması da Pekin'e güçlü bir mesaj olarak algılanmıştır.

ABD yönetimi Orta Asya'da daha etkin rol almak istese de bunu gerçekleştirmesi kolay olmayacaktır. Moskova, bölgede asırlarca süren işgalinin ardından günümüzde de Avrasya Ekonomik Birliği, Bağımsız Devletler

Topluluğu ve Kolektif Güvenlik Anlaşması gibi girişimleriyle özellikle askerî ve siyasi varlığını korumaya çalışmaktadır. Çin ise 2013 yılında başlattığı "Bir Kuşak Bir Yol Projesi" ile hem Orta Asya'daki ekonomik etkisini her geçen gün artırmakta hem de diğer alanlarda da nüfuzunu kuvvetlendirmektedir. Bu noktada bölgede zaman zaman Moskova ve Pekin de karşı karşıya gelebilmektedir. Hatta Moskova, Çin'i dengeleyebilmek adına Hindistan ile iş birliği arayışındadır. Ancak bölgede Amerikan varlığının artması karşısında, Şanghay İş Birliği Örgütü'nün bu iki üyesi benzer bir pozisyonda yer alacaktır.

Sonuç olarak ABD'nin yeni stratejisinin bölgede uygulanabilmesi kolay olmasa da Orta Asya devletlerinin Rusya ve Çin'e olan bağımlılıklarını azaltma düşünceleri, karşılıklı bir süreci başlatabilir. Ancak yine de Batı ile entegrasyonu tercih eden Gürcistan ve Ukrayna'daki Rus işgallerine karşı ABD'nin pasif tavrı akıllardadır. Önümüzdeki dönemde Türkiye, Avrupa Birliği, İran ve Japonya gibi bölgeyi etkileme gücü olan diğer aktörleri de düşündüğümüzde, Orta Asya daha fazla rekabet yahut iş birliğinin söz konusu olacağı bir sahaya dönüşecektir. Her şeye rağmen bu süreçte Orta Asya devletlerinin başarılı bir denge politikası izlemesi, yabancı aktörlere karşı siyasi ve ekonomik bağımlılıklarını azaltacaktır. Bu durumsa bölge istikrarına ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Sonnotlar

¹ Barack Obama döneminde, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry tarafından 26 Eylül 2015 tarihinde temelleri atılan C5+1 formatı, ABD ve Orta Asya'daki beş devletin (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan,

Kırgızistan ve Tacikistan) dışişleri bakanlarının küresel ve bölgesel sorunları görüşmek ve iş birliği alanlarını genişletmek amacıyla gerçekleştirdikleri diplomatik müzakerelerdir.